

Socialna opora med dijaki glede na njihov individualni položaj v strukturi popolnega omrežja v razredu

POVZETEK: V tem prispevku raziskujemo socialno oporo in medosebne značilnosti dijakov glede na položaj posameznika v strukturi popolnih socialnih omrežij. Analizirali smo predhodno zbrane podatke za osem popolnih omrežij tretjih letnikov Gimnazije Bežigrad v Ljubljani. Podatki so bili zbrani z anketo, ki je bila sestavljena iz več delov. Anketo so sestavljala vprašanja o (1) razsežnostih socialne opore (materialna ali instrumentalna opora, informacijska opora, emocionalna opora in neformalno druženje), o (2) razpoloženju anketirancev in o (3) medosebnih značilnostih dijakov oziroma štirih sklopih trditev, ki se nanašajo na prijateljstvo (osamljenost), vedenje v socialnih situacijah (samoopozarjanje in konformnost), socialno izolacijo in socialno samospoštovanje. Z metodami kot so faktorska analiza, izračun mer središčnosti, hierarhično razvrščanje v skupine in analizo variance smo odkrili naslednje. Za dijake, ki so najmanj osamljeni, socialno izolirani in konformni ter imajo najvišjo vrednost samospoštovanja in nadpovprečno vrednost samoopozarjanja, velja večja verjetnost, da ob problemu poiščejo pomoč in da jo nudijo ostalim. Zanje je značilno, da zasedejo najpomembnejše položaje v strukturi popolnih omrežij opore, saj so najbolj priljubljeni člani v omrežjih in imajo največji vpliv na druge. Ravno tako so dijaki, ki zasedajo najpomembnejše položaje v strukturi popolnega omrežja opore, ocenili svoje razpoloženje statistično značilno višje od ostalih. V nadaljevanju smo se ukvarjali še z razlikami med odgovori deklet in fantov. Ugotovili smo, da so dekleta pogosteje vir opore in hkrati pogosteje iščejo pomoč. Razen v primeru neformalnega druženja, kjer imajo fantje statistično značilno višje vrednosti. Prišli smo do zanimive ugotovitve, da so fantje hkrati bolj osamljeni in manj socialno izolirani od deklet.

KLJUČNE BESEDE: socialno omrežje, mere središčnosti in pomembnosti, socialna opora, medosebne značilnosti, osamljenost, socialna izolacija, socialno samospoštovanje, konformnost, samoopozarjanje, faktorska analiza, mere središčnosti in pomembnosti, hierarhično razvrščanje, analiza variance.

1. Uvod

Začetki analize relacijskih podatkov segajo vsaj že v trideseta leta 20. stoletja. Takrat je J. Moreno (2000: 331 - 339) v okviru socialne psihologije utemeljil sociometrijo. S sociometrijo je začel sodobno obdobje znanstvenega raziskovanja skupin. Medosebne odnose in vloge posameznikov v skupini je začel meriti. Kot orodje analiziranja in

razumevanja strukture odnosov znotraj skupin si je zamislil sociogram, grafično predstavitev posameznikov oziroma na splošno točk, ki predstavljajo enote v skupini, ter povezav med pari teh enot. S pomočjo sociograma je odkril notranjo strukturo skupine, to je omrežje odnosov privlačnosti, zavrnitev in nevtralnosti. Znotraj skupine torej delujejo določene strukture, ki izvirajo iz neformalnih odnosov med ljudmi (Toš in Hafner-Fink, 1998: 205). V okviru sociometrije se je razvila večina formalnih analitičnih postopkov za analizo socialnih omrežij.

Analiza socialnih omrežij se vse pogosteje uveljavlja in predstavlja specifičen raziskovalni pristop znotraj družboslovnih znanosti. Prednost analize omrežij pred klasičnim načinom analize spremenljivk je opazovanje odnosov med enotami omrežja. Analiza socialnih omrežij se za razliko od standardnega družboslovnega raziskovanja, ki delovanje posameznikov in družbene pojave pojasnjuje predvsem z demografskimi dejavniki, osredotoči na pojasnjevanje delovanja posameznikov z značilnostmi omrežij, v katerih delujejo, in s položaji, ki jih imajo znotraj njih. V tem tekstu nas bo predvsem zanimala analiza položaja enot v popolnem socialnem omrežju. V splošnem lahko rečemo, da je enota v omrežju središčna, če se nahaja na strateško pomembnih položajih v omrežju, oziroma če je enota zaradi svojih povezav z drugimi enotami opaznejša kot druge enote. Popolna omrežja v tem tekstu so opredeljena kot omrežja socialne opore. Socialno oporo sestavljajo materialna, informacijska in emocionalna opora ter neformalno druženje. V nadaljevanju bomo mere središčnosti in pomembnosti za vse razsežnosti socialne opore povezali s klasično sociološko analizo.

V tekstu gre v tem primeru za merjenje medosebnih značilnosti dijakov gimnazije Bežigrad oziroma za štiri sklope trditev, ki se nanašajo na prijateljstvo, vedenje v socialnih situacijah¹, socialno izolacijo in socialno samospoštovanje. Socialna izolacija in osamljenost sta obliki primanjklaja v družabnih odnosih. *Osamljenost* je psihološki občutek izoliranosti. O njej govorimo, kadar je posameznikovo omrežje socialnih odnosov manjše ali manj zadovoljujoče, kot si želi posameznik. Osamljenost ne pomeni, da so drugi ljudje fizično odsotni, ampak pomeni pomanjkanje ali odsotnost globljih in trajnejših socialnih stikov z drugimi ljudmi (Ule, 1997: 223 – 225; 1993: 110 - 111). Posameznik občuti osamljenost kot pomanjkanje emocionalnih in intimnih stikov. Prisotnost prijateljev, sorodnikov ne zmanjša osamljenosti. To skupino potreb navadno zadovoljuje trajno spolno partnerstvo ali intimno prijateljstvo (Weiss v Lamovec, 1993: 201). *Socialna izolacija* pa je največkrat fizična nezmožnost navezovanja stikov. Navadno se pojavi, kadar posameznik pogreša oporo prijateljev, kolegov, znancev, kadar pogreša druženje, na primer pri spremembah kraja bivanja, šole, zaposlitve, pri migracijah on podobno. Po Elliottu (1999: 199 - 200) pa smo lahko socialno izolirani tudi zaradi revščine, ki nas izloči iz trga delovne sile. Socialna izolacija je pomanjkanje socialnih stikov. Ena od pomembnih posledic bližnjih stikov je prav gotovo višje *samospoštovanje*. Tafarodi in Swann (1995: 322 - 326; 2001: 654 – 656; v Avsec, 2001: 19 - 23) sta samospoštovanje opredelila kot posplošen občutek učinkovitosti in občutek socialne vrednosti. Za visoko samospoštovanje naj bi bili pomembni tako pozitivno sprejemanje s strani pomembnih drugih kot tudi uspešna akcija. Oblikuje se, če prevzamemo Cooleyevo (v Newcomb in Keefe, 1997: 326) metaforo, prek zrcaljenja, ko posameznik

začne gledati nase na način, kot je reprezentiran v vrednostnih reakcijah drugih. Občutek kompetentnosti pa izhaja iz splošnega občutka posameznika kot sposobne, učinkovite osebe, ki se ima pod nadzorom. Visok občutek kompetentnosti se nanaša na občutek lastne sposobnosti, učinkovitosti in uspešne manipulacije z okoljem. Podobno kot samospoštovanje je tudi *samoopozarjanje* posledica uspešnih medosebnih odnosov. Lennox in Wolfe (1993: 45-49) sta samoopozarjanje definirala kot zmožnost spreminjanja samopredstavitve in občutljivost za izrazno vedenje drugih. Oseba z močno izraženim samoopozarjanjem je tista, ki je zaradi pozornosti na situacijsko ali medosebno ustreznost svojega vedenja posebno občutljiva na izraze drugih ljudi v socialni situaciji in uporablja te znake kot vodilo za regulacijo svojega verbalnega in neverbalnega izražanja. Lennox in Wolfe sta za merjene komponente, ki sta jih izvrgla iz Snyderjevega koncepta samopozarjanja, sestavila novo lestvico, ki sta jo poimenovala lestvica *konformizma*. Lestvica vsebuje dva faktorja, in sicer spremenljivost v različnih situacijah in pozornost na informacije socialne primerjave. Spremenljivost pomeni težnjo k prikazovanju različnih strani sebe v različnih situacijah, predvsem iz strahu, da ne bi bili socialno spremenljivi. Pozornost na informacije socialne primerjave pa vključuje pozornost na tuje vedenje, izražanje, oblačenje, itn. z namenom, da bi ga posnemali in tako ne bi izstopali iz skupine (Lamovec, 1988: 369).

Torej s štirimi sklopi trditev merimo osamljenost, samoopozarjanje, konformnost, socialno izolacijo in socialno samospoštovanje dijakov. Značilnosti se ne oblikujejo le kot posledica takšnih ali drugačnih demografskih značilnosti. Dijaki niso izolirani posamezniki, ampak so med seboj povezani v kompleksna omrežja medosebnih odnosov. Velik del značilnosti se oblikuje, vzdržuje ali spreminja prav v odnosih in interakcijah posameznika z zanj pomembnimi ljudmi (sošolci, vrstniki, prijatelji itn.). Prav izkušnje s pomembnimi drugimi vplivajo na sposobnost posameznika, da vstopa v odnose, in na način, kako deluje znotraj njih. Posameznik ima relativno stabilna pričakovanja o možni uporabi svojih omrežij opore, kadar potrebuje pomoč. Razlike v značilnostih medosebnih odnosov vplivajo tako na to, ali sploh poiščeš pomoč, kot tudi na to, kako si ustvariš in vzdržuješ vire opore ter kako to oporo ocenjuješ.

V splošnem nas bo zanimala popularnost enot omrežja, oziroma kako so medosebne značilnosti dijakov povezane s položajem posameznika v strukturi popolnih socialnih omrežij. Osnovni cilj teksta bo torej opisati in meriti lastnosti enot, ki se nahajajo na določenem (pomembnejšem) položaju v strukturi popolnega socialnega omrežja.

2. Medosebne značilnosti in socialna opora

Vstopanje v medsebojne odnose, njihovo oblikovanje, preoblikovanje in prekinjanje je trajna dejavnost slehernega posameznika. Človek je družabno bitje in kot tak potrebuje stike z drugimi, ti pa so lahko bolj ali manj pogosti, številni ali zaupni. Potreba po druženju je ena od osnovnih človeških potreb, ki pa je pri različnih osebah lahko bolj ali manj izrazita, vendar pa ni nihče brez nje. Stopnja in izrazitost potrebe po druženju je ena od trajnih osebnostnih lastnosti. Posredni dokaz za to trditev so negativne posledice *socialne izoliranosti* in *osamljenosti* posameznika. Psihologi (npr. Argyle, Laing v Ule:

1993) in drugi raziskovalci s tem mislijo predvsem na pomankanje socialnih veščin, ki so potrebne za vzpostavitev medosebnih odnosov. Med socialne veščine sodijo večšost v pogovarjanju, zmožnost poslušanja in vživljanja v drugega, način samo-razkrivanja itn.

Socialna opora je eno od pomembnih področij, na katerih se je uveljavila analiza socialnih omrežij. Zgodnejše opredelitve so poudarjale predvsem emocionalno razsežnost socialne opore, torej socialne opore kot občutka pripadnosti, sprejemanja, varnosti in skrbi pri pomembnih drugih, preprečevanje osamljenosti itn. (npr. Weiss v Vaux, 1988, Thoits, 1985). Novejše opredelitve pa poudarjajo, da je socialna opora kompleksen interakcijski in komunikacijski proces med člani omrežja (npr. House, 1981; Vaux, 1988) ali kompleksni pretok sredstev in dobrin med člani omrežja. V splošnem je socialna opora vsota vseh dobrejnih učinkov, ki pozitivno vplivajo na počutje in zdravje človeka, ne glede ali je oseba pod stresom ali ni. Predvsem pa je dejavnik zaščite pred stresnimi dejavniki in okoliščinami v življenju. Vključuje pa tudi pomoč pri konkretnih nalogah, učenju spretnosti, vodenju, zagotavljanju materialnih sredstev in socialnih stikih, ki so sami sebi namen in služijo prijetnemu preživljanju prostega časa. Številne empirične in teoretične raziskave (npr. v Cohen in Wills, 1985) so pokazale, da je socialna opora večrazsežnosten pojem, ki ga lahko razdelimo v štiri glavne skupine: (1) materialna (instrumentalna) opora, (2) informacijska opora, (3) emocionalna opora in (4) opora v smislu neformalnega druženja.

Pomembna lastnost sistema socialne opore je njegova specializacija. Posameznik bo mobiliziral določene vire socialne opore v odvisnosti od problema, s katerim se sooča. Posamezniki se za različne oblike opore obračajo na različne ljudi in v precej primerih so člani omrežja specialisti in nudijo le posamezno obliko opore. Emocionalno oporo in druženje praviloma zagotavljajo anketirancu najbližje osebe (npr. najtesnejši prijatelji). Po drugi strani pa ti najbližji člani nudijo različne vrste socialne opore. Vendar pa velik del materialne (instrumentalne) in informacijske opore nudijo bolj oddaljene vezi (npr. sošolci, sodelavci, znanci). Ne smemo zanemariti bolj oddaljenih vezi, ki navadno poskrbijo za določeno specifično in specializirano vrsto opore in so v določenih situacijah prav tako zelo pomembne (npr. iskanje delovnega mesta) (Fischer, Wellman in Wortley v Kogovšek, 2001: 26; Wellman in Wortley v Kogovšek, 2001: 81). Vendar pa Igljč (1989: 8 - 9) ugotavlja, da specializacija le ni tako izrazita. Posamezniki se v veliki meri obračajo po najrazličnejše oblike pomoči k istim osebam (House in Kahn v Igljč, 1989: 9). Analize so pokazale visoko stopnjo sovpadanja virov socialne opore v primeru materialne, emocionalne in informacijske opore. Specializacija glede na različne probleme je torej prisotna na strani tipov socialne opore in je ni zaznati na strani virov socialne opore. Za ugotavljanje intenzivnosti opore je torej bolje ugotoviti vsebino odnosov in ne tip odnosov.

Velik del emocionalne opore nudijo ženske, tako ženskam kot moškimi. Obratno pa se ženske praviloma ne obračajo po emocionalno oporo na moške (Wellman in Wortley v Kogovšek, 2001: 81 - 82). Vendar pa na splošno ženske iščejo več pomoči, več opornega vedenja, kar je verjetno posledica spolno različnih socializacij. Pri dekletih se dopušča šibkost in odvisnost od nekoga, medtem ko je pri fantih izpostavljena neodvisnost, moč,

dosežki in podobno (Nadler, 1997: 383). Ženske poročajo o višji percepciji opore, imajo več socialnih veščin za iskanje opore, pogosteje iščejo oporo javno in se trudijo, da bi ustvarile bolj funkcionalno omrežje (Procinando in Walker Smith, 1997: 101).

Številne empirične raziskave (Newcomb in Keefe, 1997; Collins in Di Paula, 1997; Pierce, Lakey, Sarason, Sarason in Joseph, 1997) so pokazale, da razlike v medosebnih značilnostih vplivajo na percepcijo² socialne opore. Percepirana opora je povezana z različnimi razsežnostmi osebnosti, kot so ekstravertiranost (družabnost), samozavest, socialna kompetentnost, samospoštovanje, osamljenost, emocionalna stabilnost (nevroticozem) itn. Značilnosti medosebnih odnosov odražajo relativno stabilne vzorce vedenja v različnih situacijah in v daljšem časovnem obdobju. Zato se tudi pogosto izkaže, da medosebne značilnosti bolje pojasnjujejo percepcijo socialne opore kot drugi dejavniki (npr. dejanska socialna opora) (Pierce, Lakey, Sarason, Sarason in Joseph, 1997: 4 – 6). Ti rezultati torej kažejo, da imajo ljudje relativno stabilna pričakovanja o možni uporabi svojih omrežij opore, kadar potrebujejo pomoč. Ta prepričanja lahko vplivajo na to tako, da sploh poiščejo pomoč, kot tudi na to, kako si ustvarijo in vzdržujejo vire opore ter kako to oporo ocenjujejo. Ta prepričanja lahko izvirajo iz relativno stabilnih značilnostih medosebnih odnosov pa tudi iz preteklih in sedanjih izkušenj z omrežjem (Vaux, 1988: 70 - 73). Razpoložljivost socialne opore je navadno povezana s socialnimi veščinami³, zadovoljstvo z oporo pa z nekaterimi značilnostmi medosebnih odnosov. Ljudje z relativno dobro razvitimi socialnimi veščinami lažje vzdržujejo in obdržijo intimne odnose in pridobijo ustrezno oporo (Mitchell v Vaux, 1988: 72). Družabni (ekstravertirani) so bolj verjetno sproščeni v različnih medsebojnih situacijah na splošno, kar vpliva tako na dajanje in sprejemanje opore kot tudi na percepcijo opore (Pasch, Bradbury in Sullivan, 1997: 232 - 235; Procidano in Walker Smith, 1997: 102).

Newcom in Keefe (1997: 303 - 333) sta raziskovala vpliv osebnosti na percepcijo socialne opore. Strinjala sta se, da imajo ljudje z več opore boljše psihično in fizično zdravje ter dobro počutje. V času odraščanja socialna opora vpliva na zmanjšanje problemov, s katerimi se v tem obdobju najpogosteje srečujemo. Raziskave kažejo (Newcomb in Keefe, 1997: 305 – 306, 324 - 326), da je samospoštovanje značilno in pozitivno povezano s percepcijo socialne opore. Tisti, ki dobivajo več socialne opore, sebe opišejo bolj pozitivno kot tisti, ki jo dobivajo manj. Posameznik občuti pomanjkanje percepirane socialne opore kot negativen učinek, strah, nemir, zaskrbljenost (angl. *anxiety*). V takem primeru se samospoštovanje nekoliko zniža (Pierce, Lakely, Sarason, Sarason in Joseph, 1997: 10 -11). Simbolična interakcionalista Colley in Mead (v Newcomb in Keefe, 1997: 306) poudarjata vpliv predvsem zgodnjih izkušenj s pomembnimi drugimi pri izgradnji posameznikovega samospoštovanja. Posameznik ponotranji ocene o tem, kaj si o njem mislijo pomembni drugi. Posameznikova ocena se torej oblikuje na podlagi povratne informacije iz okolja. Skladno s tem pogledom je interakcija posameznika s pomembnimi drugimi močno pogojena z njegovim samospoštovanjem. Visoko samospoštovanje je torej rezultat pozitivne izkušnje z okoljem in pomembnimi drugimi, ki posamezniku nudijo dovolj opore. Obratno pa se tisti z nizkim samospoštovanjem počutijo izločene iz socialnih stikov. Ne počutijo se del opornega omrežja.

3. Izbrani indikatorji

Medosebne značilnosti smo izmerili s skopi objavljenih indikatorjev v Measures of personality and social psychological attitudes, Handbook of Marketing Scales in Priročniku za psihologijo motivacije in emocij. Osamljenost smo izmerili z vprašalnikom družbenih odnosov (angl. *differential loneliness scale*), ki sta ga izdelala Schmidt in Sermant (1991). Med šestdesetimi trditvami smo izbrali osemnajst tistih, ki se nanašajo na prijateljstvo. Spremenljivko socialna izolacija smo izmerili s sklopom devetih indikatorjev, ki smo jih prevzeli po Dean (1991) iz leta 1961. Helmreich, Stapp in Ervin (1991) so leta 1974 izdelali vprašalnik samospoštovanja (angl. *texas social behavior inventory*). Vprašalnik TSBI ne meri splošne mere samospoštovanja, ampak je primernejši za merjenje socialne komponente samospoštovanja (angl. *social self-esteem*). Lennox in Wolfe (1993) sta izdelala revidirano lestvico samoopozarjanja (angl. *revised self-monitoring scale*). Revidirana lestvica samoopozarjanje je sestavljena iz trinajstih trditev, ki merijo dva faktorja: (1) zmožnost spreminjanja samopredstavitve in (2) občutljivost za izrazno vedenje drugih. Spremenljivka konformnost je bila merjena z indikatorji, ki sta jih Lennox in Wolfe (v Lamovec, 1988) izvrgla iz Snyderjevega koncepta samoopozarjanja. Sestavila sta novo lestvico, ki sta jo poimenovala lestvica prizadevanja za ustreznost (angl. *concern for appropriateness scale*) oziroma lestvica konformizma. Lestvica konformizma je sestavljena iz dvajsetih trditev, ki merijo dva faktorja: (1) spremenljivost v različnih situacijah in (2) pozornost na informacije socialne primerjave.

Štiri definirane razsežnosti socialne opore so osnova (vsebina) generatorjev imen⁴. Vsebina omrežnih generatorjev je bila prilagojena⁵ dijakom tretjih letnikov gimnazije Bežigrad v Ljubljani (več o tem v Zemljič in Hlebec, 2002: 203; Hlebec, 2001: 65 - 66).

4. Opis podatkov

Analizirali smo predhodno zbrane podatke za osem popolnih omrežij tretjih letnikov Gimnazije Bežigrad v Ljubljani. Zbiranje podatkov je potekalo januarja 1998. V vsakem razredu je bilo med 28 in 34 dijakov (skupaj 251 dijakov, od tega 143 deklet in 108 fantov), starih povprečno 17 let. Predpostavljamo, da je bila med merjenjem struktura popolnega omrežja stabilna, saj so se v vseh popolnih omrežjih člani poznali najmanj leto dni, večina pa po tri leta.

Podatki so bili zbrani z anketo, ki je bila sestavljena iz več delov. Anketo so sestavljala vprašanja o (1) razsežnostih socialne opore (materialna ali instrumentalna opora, informacijska opora, emocionalna opora in neformalno druženje), o (2) razpoložanju anketirancev (ta spremenljivka ni bila eksperimentalno določena, opazovane so bile naravne spremembe v razpoložanju anketirancev) in o (3) medosebnih značilnostih dijakov oziroma štirih sklopih trditev, ki se nanašajo na prijateljstvo, vedenje v socialnih situacijah (samoopozarjanje in konformnost), socialno izolacijo in socialno samospoštovanje. Razsežnosti socialne opore so bile sicer izmerjene trikrat vendar smo uporabili le najbolj kakovostne meritve (glej v Hlebec, 2001) - meritve, kjer sta bili uporabljeni ordinalna merska lestvica z opisanimi vsemi vrednostmi in z opisanimi ekstremnimi vrednostmi, ne glede na časovno zaporedje ustrezne merske lestvice. Spreme-

nljivka razpoloženje je sestavljena iz dveh meritev, saj sta bili izvedeni po dve anketi v vsakem razredu⁶.

5. Mere središčnosti in pomembnosti

Analiza socialnih omrežij se za razliko od standardnega družboslovnega raziskovanja, ki delovanje posameznikov in družbene pojave pojasnjuje predvsem z demografskimi dejavniki, osredotoči na pojasnjevanje delovanja posameznikov z značilnostmi omrežij, v katerih delujejo, in s položaji, ki jih imajo znotraj njih (Wassermann in Faust, 1998: 17 - 21). V tem tekstu se bomo ukvarjali z analizo položaja enot v popolnem socialnem omrežju. O popolnem omrežju govorimo takrat, ko v medsebojno povezani skupini enot (oseb) opazujemo vse pripadajoče relacije (odnose). Pri zbiranju podatkov o popolnih socialnih omrežjih navadno vsi anketiranci poročajo o svojih relacijah z drugimi člani omrežja. Tipičen primer je izmenjava socialne opore v šolskem razredu (Zemljič in Hlebec, 2001: 191 – 192, Hlebec, 2001: 64 - 65).

Najbolj splošna definicija središčnosti, ki je hkrati tudi konsistentna s Freemanovim (1979) konceptom, je, da je bolj središčna enota tista, ki je v večji meri udeležena v vseh povezavah v omrežju, ne glede na smer povezav. Enota je v omrežju središčna, če se nahaja na strateško pomembnih položajih v omrežju, oziroma če je zaradi svojih povezav z drugimi enotami opaznejša kot druge enote (Wasserman in Faust, 1998: 169). Če so relacije usmerjene, razlikujemo med izvirom in ciljem relacije. V tem primeru govorimo o merah pomembnosti (angl. *prestige*). Razlikujemo med danimi izbirami, npr. kolikokrat posameznik izbere druge člane popolnega socialnega omrežja (izhodne mere) in prejetimi izbirami, npr. kolikokrat je posameznik izbran od drugih članov popolnega socialnega omrežja (vhodne mere). Osnovna razlika med merami središčnosti in pomembnosti torej temelji na odločitvi, ali je relacija usmerjena ali ni (Knoke in Burt, 1983: 195). Kljub temu pa Wasserman in Faust (1998: 199, 202) predlagata za usmerjene podatke izračun mer središčnosti in pomembnosti, ker merijo različne strukturne lastnosti omrežja. Čeprav se navadno mere središčnosti računajo za neusmerjene relacije, se lahko posplošijo tudi na usmerjene relacije.

Glede na definicijo, kaj predstavlja središče socialnega omrežja, ločimo tri osnovne⁷ mere središčnosti za vsako enoto posebej: mere središčnosti glede na stopnjo (angl. *degree centrality*), mere središčnosti glede na dostopnost (angl. *closeness centrality*) in mere središčnosti glede na vmesnost (angl. *betweenness centrality*).

Mera glede na stopnjo enote je osnovno in najenostavnejše orodje za odkrivanje enot, ki so najvidnejše (najaktivnejše) v strukturi socialnega omrežja. Pri tem je središčnost enote glede na stopnjo enostavno njena stopnja. Stopnjo enote lahko definiramo kot število neposrednih stikov, ki jih ima določena enota z drugimi enotami v omrežju. *Mera glede na dostopnost* se osredotoči na najkrajšo razdaljo med posameznimi enotami socialnega omrežja. Najbolj središčna enota v omrežju je tista, ki doseže ostale enote v omrežju po najkrajši možni poti tako, da se izogne možnemu nadzoru (kontroli) drugih enot pri pretoku informacij in sredstev. Pri socialnih omrežjih pa ni pomembna le oddaljenost enote od vseh ostalih enot, ampak tudi katere enote

ležijo na najkrajših poteh med pari enot. Te enote imajo nadzor nad pretokom informacij med pari enot. Najbolj središčne enote, ki ležijo na veliko najkrajših poteh med pari vseh enot v omrežju, odkrivamo z *mero glede na vmesnost enote* (več o tem v Zemljič in Hlebec, 2001).

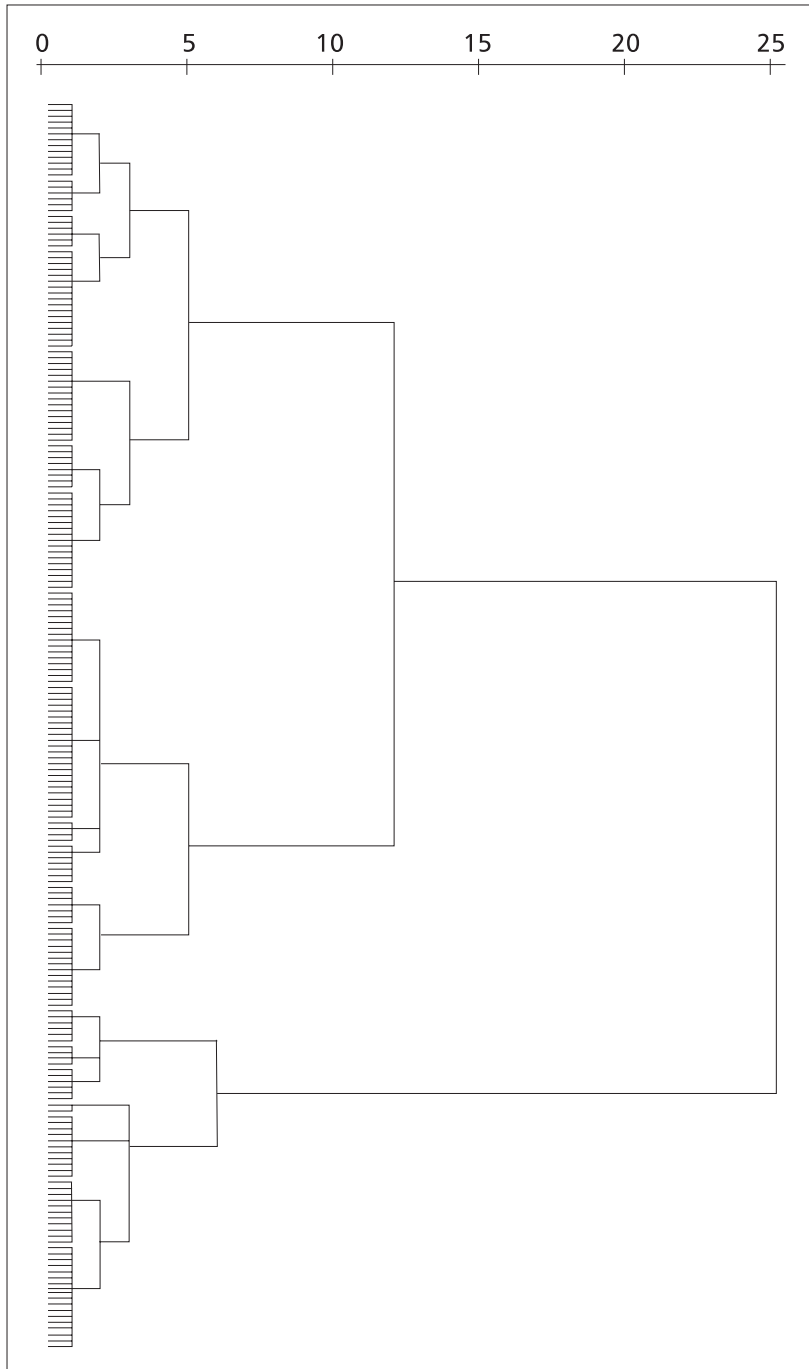
6. Rezultati

Vemo, da so značilnosti medosebnih odnosov med seboj povezane, zato želimo določiti skupine dijakov glede na to, katere medosebne značilnosti so zanje značilne⁸. Za iskanje skupin podobnih dijakov smo uporabili najprej metodo hierarhičnega združevanja v skupine. Metoda temelji na postopnem (hierarhičnem) združevanju dveh enot (posameznikov ali skupin) v novo skupino. Na začetku je vsak posameznik samostojen, na koncu pa so po velikem številu korakov vsi posamezniki združeni v eno skupino. Potek tega postopnega združevanja je pregledno prikazan v obliki drevesa združevanja, dendrograma. Optimalna je tista razvrstitev, pri kateri so dovolj podobne enote že združene, združevanje preveč različnih enot pa se še ni začelo. Različnosti (podobnosti) so v drevesni shemi ponazorjene z dolžinami vej drevesa – daljša je veja, večja je različnost. Predhodno ni treba določiti števila skupin (Ferligoj, 1989: 61 - 85; Kropivnik, 2002: 110 - 110).

Iz drevesa hierarhičnega združevanja medosebnih značilnosti v skupine (glej slika 1), ki je nastal z uporabo evklidske razdalje med enotami in Wardove metode združevanja na *standardiziranih podatkih*, je jasno razvidno, da se kot primerni razvrstitvi kažeta dve ali tri skupine.

S hierarhičnimi metodami združevanja v skupine oziroma z drevesom združevanja pregledamo vse možne razvrstitve. Z nehierarhičnimi metodami pa lahko podrobneje pregledamo vsako razvrstitev v konkretno število skupin in razvrstitve med seboj primerjamo glede njihove optimalnosti (Kropivnik, 2002: 112; Ferligoj, 1989: 52 - 58).

Eden najbolj učinkovitih načinov primerjave razvrstitev je primerjava vrednosti Wardove kriterijske funkcije po zaporednih razvrstitvah. Najboljša je razvrstitev, pri kateri je padec kriterijske funkcije največji. Vrednosti Wardove kriterijske funkcije smo z metodo voditeljev na *standardiziranih podatkih* izračunali za razvrstitve od dveh do osem skupin. V zaporedju razvrstitev nobena vrednost bistveno ne izstopa, nekoliko boljša pa se pokaže razvrstitev v tri skupine. Na podlagi rezultatov smo se odločili, da bomo optimizirali razvrstitev v tri skupine. Metoda voditeljev priredi enote najbližjim voditeljem, nato poišče centroide (nove voditelje) teh na novo dobljenih skupin itn. Postopek se konča, ko se nova množica voditeljev ne razlikuje od množice voditeljev, dobljene korak pred njo (Ferligoj, 1989: 92 - 95).

Slika 1: Drevo hierarhičnega združevanja medosebni značilnosti v skupine

V tabeli 1 so predstavljene razvrstitve povprečij medosebnih značilnosti dijakov v tri skupine in celotno povprečje za osamljenost, samoopozarjanje, konformnost, socialno izolacijo in samospoštovanje.

Tabela 1: Primerjava povprečij medosebnih značilnosti v treh skupinah

	osamljenost	samo-opozarjanje	konformnost	socialna izolacija	samo-spoštovanje
1. SKUPINA	6,76	35,41	52,91	21,12	44,98
2. SKUPINA	3,01	44,79	61,64	24,36	56,14
3. SKUPINA	2,03	43,83	39,87	28,26	61,78
SKUPAJ	3,68	41,88	51,45	24,87	55,11

V prvi skupini so dijaki najbolj osamljeni in socialno izolirani, imajo najnižjo stopnjo samoopozarjanja in samospoštovanja ter so nadpovprečno konformni. Drugi skrajni pol predstavlja tretja skupina, kjer so dijaki najmanj osamljeni in socialno izolirani ter imajo najnižjo stopnjo konformizma. Dijaki v tej skupini imajo nadpovprečno vrednost samoopozarjanja in najvišjo vrednost samospoštovanja. Druga in tretja skupina sta si najbolj podobni, vendar pa druga skupina izstopa po najvišjih vrednostih iz konformizma in samoopozarjana. Ostale vrednosti so skoraj identične s celotnim povprečjem. Ugotavljamo, da so *medosebne značilnosti dijakov med seboj povezane*. Ne moremo pa reči, da *osamljeni niso nujno tudi socialno izolirani*, saj so osamljeni dijaki, poleg pomanjkanja bližnih stikov, še posebej nezadovoljni s kvaliteto družabnih stikov.

V nadaljevanju bomo z analizo variance (angl. *One Way ANOVA*) (Norušis, 2000: 262, 270 - 273) ugotavljali ali se mere središčnosti in razpoloženje značilno razlikujejo v dobljenih skupina dijakov. Preverjamo hipoteze o enakosti več povprečij. Rezultati so predstavljeni v tabeli 2.

Tabela 2: Rezultati analize variance za odvisne spremenljivke

odvisne spremenljivke	F	značilnost
razpoloženje dijakov	7,583*	,001
vhodna stopnja informacijske opore	2,268	,106
izhodna stopnja informacijske opore	3,266*	,040
vhodna stopnja neformalnega druženja	4,534*	,012
izhodna stopnja neformalnega druženja	3,202*	,043
vhodna stopnja emocionalne opore	3,683*	,027
izhodna stopnja emocionalne opore	5,502*	,005
vhodna stopnja materialne opore	,801	,450
izhodna stopnja materialne opore	2,055	,131
vhodna dostopnost materialne opore	,619	,540
izhodna dostopnost materialne opore	3,334*	,038
vmesnost materialne opore	5,294*	,006

F je značilen pri stopnji .05.

Tabela 3: Primerjava razlik povprečij med pari skupin

odvisna spremenljivka	(I) neodvisna spremenljivka	(I) povprečje	(J) neodvisna spremenljivka	(I-J) razlika povprečij	značilnost
razpoloženje dijakov	1. skupina	4,27	2. skupina	-4,41	,500
			3. skupina	-12,02*	,001
	2. skupina	8,68	1. skupina	4,41	,500
			3. skupina	-7,61*	,028
	3. skupina	16,29	1. skupina	12,02*	,001
			2. skupina	7,61*	,028
izhodna stopnja informacijske opore	1. skupina	58,00	2. skupina	-9,76	1,000
			3. skupina	-25,43*	,040
	2. skupina	67,76	1. skupina	9,76	1,000
			3. skupina	-15,67	,294
	3. skupina	83,44	1. skupina	25,43*	,040
			2. skupina	15,67	,294
vhodna stopnja neformalnega druženja	1. skupina	115,77	2. skupina	-27,73	,078
			3. skupina	-36,44*	,011
	2. skupina	143,5	1. skupina	27,73	,078
			3. skupina	-8,7	1,000
	3. skupina	152,21	1. skupina	36,44*	,011
			2. skupina	8,7	1,000
izhodna stopnja neformalnega druženja	1. skupina	113,26	2. skupina	-24,12	,437
			3. skupina	-42,02*	,036
	2. skupina	137,38	1. skupina	24,12	,437
			3. skupina	-17,89	,735
	3. skupina	155,28	1. skupina	42,02*	,036
			2. skupina	17,89	,735
vhodna stopnja emocionalne opore	1. skupina	62,71	2. skupina	-9,16	,676
			3. skupina	-20,36*	,023
	2. skupina	71,89	1. skupina	9,16	,676
			3. skupina	-11,19	,335
	3. skupina	83,07	1. skupina	20,36*	,023
			2. skupina	11,19	,335
izhodna stopnja emocionalne opore	1. skupina	59,73	2. skupina	-9,81	,916
			3. skupina	-30,51*	,005
	2. skupina	69,54	1. skupina	9,81	,916
			3. skupina	-20,69	,062
	3. skupina	90,23	1. skupina	30,51*	,005
			2. skupina	20,69	,062
izhodna dostopnost materialne opore	1. skupina	37,49	2. skupina	-5,40	,859
			3. skupina	-12,92*	,035
	2. skupina	42,90	1. skupina	5,40	,859
			3. skupina	-7,51	,334
	3. skupina	50,41	1. skupina	12,92*	,035
			2. skupina	7,51	,334
vmesnost materialne opore	1. skupina	2,74	2. skupina	-1,84	,119
			3. skupina	0,78	,000
	2. skupina	4,59	1. skupina	1,84	,119
			3. skupina	2,63*	,005
	3. skupina	1,96	1. skupina	-0,78	,000
			2. skupina	-2,63*	,005

F je značilen pri stopnji .05.

Razpoloženje dijakov, izhodna stopnja informacijske opore, vhodna in izhodna stopnja neformalnega druženja, vhodna in izhodna stopnja emocionalne opore, izhodna dostopnost in vmesnost materialne opore se razlikujejo po skupinah dijakov. V ostalih primerih (to so vhodne stopnje informacijske opore, vhodne in izhodne stopnje ter vhodna dostopnost materialne opore) ni statistično značilnih razlik med skupinami. Pri spremenljivkah, kjer se povprečja značilno razlikujejo si pogledjmo še, katere skupine se med seboj značilno razlikujejo. Izvedli bomo test več povprečij (angl. *Post Hoc Test*).

Do največjih statistično značilnih razlik v razpoloženju dijakov prihaja med prvo in tretjo skupino. V prvi skupini so dijaki najbolj osamljeni in socialno izolirani, imajo najnižjo vrednost samoopozarjanja in samospoštovanja, zato ni čudno, da je tudi razpoloženje dijakov v tej skupini ocenjeno najnižje. V tretji skupini so dijaki najmanj osamljeni in socialno izolirani, imajo najvišjo stopnjo samospoštovanja in so najmanj konformni. Dijaki iz te skupine so svoje razpoloženje ocenili najbolj pozitivno. Do značilnih razlik pride tudi med drugo in tretjo skupino. V drugi skupini so dijaki z visokimi vrednostmi iz konformizma in samoopozarjanja. Tudi dijaki iz te skupine so nizko ocenili svoje razpoloženje.

Percepcija socialne opore je povezana z različnimi razsežnostmi osebnosti, kot so osamljenost, socialna izolacija, samospoštovanje in konformnost v primeru emocionalne in informacijske opore ter neformalnega druženja. Pri materialni opori pa med skupinami ne prihaja do statistično značilnih razlik. Dijaki, ki so najmanj osamljeni in socialno izolirani, imajo najvišjo vrednost samospoštovanja ter so najmanj konformni, sestavljajo tretjo skupino. Dijaki iz te skupine prosijo največ sošolcev, da jih v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih, ravno tako izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh ter povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo. Dijaki iz tretje skupine imajo torej najvišje izhodne stopnje socialne opore

Manj osamljeni dijaki sicer res pogosteje iščejo pomoč in nudijo oporo kot osamljeni dijaki, vendar pa so razlike statistično značilno različne samo v primeru izhodnih in vhodnih stopenj emocionalne opore in neformalnega druženja ter izhodnih stopenj informacijske opore. Dijaki, ki so manj osamljeni, so del tretje skupine. Zanje je značilno, da so najpogosteje izbrani in hkrati izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh ter so najpogosteje povabljeni in obenem povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo. Ravno tako pa manj osamljeni dijaki prosijo največ sošolcev, da jih v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih. Ker prihaja do statistično značilnih razlik med prvo in tretjo skupino v primeru izhodnih stopenj emocionalne opore, lahko trdimo, da je osamljenost posledica pomanjkanja bližnjih stikov, zaradi česar prihaja do pomanjkanja emocionalne opore. Osamljenost se bistveno zmanjša, če je na voljo več sošolcev, s katerimi se lahko pogovarjajo o pomembnih stvareh.

Podobno kot pri osamljenosti tudi socialno izolirani sodijo v prvo negativno ocenjeno skupino, razlike med skupinami niso pri vseh razsežnostih socialne opore statistično značilno različne, vendar pa so nakazane v pričakovani smeri. Do statistično

značilnih razlik med prvo in tretjo skupino prihaja v primeru vhodnih in izhodnih stopenj emocionalne opore in neformalnega druženja ter izhodnih stopenj informacijske opore. Lahko rečemo, da se socialna izoliranost dijakov kaže predvsem v pomanjkanju neformalnega druženja. Socialno izolirani (introvertirani) dijaki povabijo najmanj sošolcev na rojstnodnevno zabavo.

Socialno samospoštovanje, ki je del tretje pozitivno ocenjene skupine, je statistično značilno povezano z družabnostjo. Posameznikova uspešnost pri ustvarjanju in vzdrževanju relacij z drugimi lahko povečuje njegovo kompetentnost pri vzdrževanju socialnih veščin in tako povratno vpliva na njegovo nagnjenje k družabnosti in jo spodbuja. Gre za občutek sprejetosti sebe, ki je odraz sprejetosti s strani družbe. Dijaki z visokim socialnim samospoštovanjem so v tem primeru največkrat povabljeni in obenem povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo. Dijaki z visokim samospoštovanjem so dejavni in uspešni na socialnem in učnem (akademskem) področju, kot kažejo statistično značilne razlike med prvo in tretjo skupino v primeru vhodnih in izhodnih stopenj neformalnega druženja in emocionalne opore. Dijaki z visokim samospoštovanjem so del tretje skupine. Zanje je značilno, da so najpogosteje povabljeni in obenem povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo ter so najpogosteje izbrani in hkrati izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvari. Torej dijaki z visokim samospoštovanjem prosijo največ sošolcev, da jih v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih. V primeru vhodnih in izhodnih stopenj materialne opore ter vhodnih stopenj materialne opore pa razlike med skupinami niso statistično značilno različne. Razlike med skupinami so pravilno nakazane, vendar pa so premajhne. Prav tako pa je samospoštovanje pozitivno povezano s percepcijo emocionalne opore. Dijaki z visokim samospoštovanjem so najpogosteje izbrani s strani svojih sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh.

Dijaki iz druge skupine izstopajo po visokih vrednostih iz konformizma. Konformisti so deležni veliko opore, vendar pa ne največ. Največ opore so deležni dijaki iz tretje skupine, ki so najmanj konformni. Dijaki z visokimi vrednostmi iz samoopozarjanja so del druge skupine, ki pogosto iščejo pomoč in oporo, vendar pa ne tako pogosto, kot dijaki iz tretje skupine, ki imajo nekoliko nižjo vrednost samoopozarjanja, vendar še vseeno nadpovprečno glede na celotno povprečje.

Emocionalna in informacijska opora, ne pa tudi materialna, sta pozitivno povezani z odprtim emocionalnim slogom. Dijaki z odprtim emocionalnim slogom živijo v emocionalnem senzibilnem okolju, ki je odprto za posameznikove potrebe in jih ustrezno zadovoljuje ter ga vodi k razvoju odprte osebnosti. Dijaki z odprtim emocionalnim slogom so dijaki tretje skupine. Zanje je značilno, da so najmanj osamljeni in socialno izolirani, imajo nadpovprečno vrednost samoopozarjanja in najvišjo vrednost samospoštovanja ter so najmanj konformni. Dijaki z odprtim emocionalnim slogom so ob problemu najpogosteje izbrani in hkrati izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh. Tudi informacijska opora je pozitivno povezana z odprtim emocionalnim slogom, vendar pa v primeru vhodnih stopenj informacijske opore, tj. nudenje pomoči oziroma oskrbovanje s pomembnimi študijskimi informacijami ob dolgotrajni

bolezenski odsotnosti, med skupinami ne pride do statistično značilnih razlik. Do statistično značilnih razlik med skupinami prihaja v primeru izhodnih stopenj informacijske opore. Torej dijaki z odprtim emocionalnim slogom prosijo največ sošolcev, da jih v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih. V primeru materialne opore med skupinami ni statistično značilnih razlik. Dijaki z odprtim emocionalnim slogom nimajo statistično značilno več percipirane in izvedene materialne opore kot ostali.

Dijaki se za različne oblike socialne opore obračajo po pomoč k istim skupinam - v našem primeru k tretji skupini, ki tako predstavlja največji vir opore. Dijaki iz tretje skupine so najpogosteje izbrani za pogovor o pomembnih stvareh.

V primeru izhodne dostopnosti materialne opore, tj. izmenjave študijskih zapiskov, prihaja do statistično značilnih razlik med prvo in tretjo skupino. Dijaki iz tretje skupine, ki so osebnostne lastnosti ocenili najvišje, najlažje in najhitreje dobijo zapiske velikega števila sošolcev, kar pa ne velja za dijake iz prve negativno ocenjene skupine. Oni najtežje in najpočasneje dobijo zapiske velikega števila sošolcev. V primeru vmesnosti materialne opore pa je prišlo do statistično značilnih razlik med drugo in tretjo skupino. Dijaki iz druge skupine izstopajo po najvišjih vrednostih iz konformizma in samoopozarjanja. Zanje je značilno, da najbolj nadzorujejo pretok zapiskov. Dijaki iz tretje skupine, kjer so osebnostne lastnosti ocenjene najbolj pozitivno, pa najslabše nadzorujejo pretok zapiskov. Pri ostalih odvisnih spremenljivkah ne prihaja do statistično značilnih razlik med posameznimi pari skupin. Razlike so nakazane, vendar pa niso statistično značilno različne.

7. Primerjava povprečij po spolu za vse obravnavane spremenljivke

Razlike med spoloma so testirane s t-testom, ki deluje po istem principu kot primerjave več povprečij, vendar pa je nekoliko enostavnejše, saj primerjamo samo dva povprečja (Ferligoj, 1995). Rezultati so prikazani v tabeli 4.

Statistično značilne razlike med odgovori deklet in fantov se pojavijo pri osamljenosti in socialni izolaciji. Fantje so v povprečju bolj osamljeni, vendar pa manj socialno izolirani od deklet. Dobro počutje posameznika je v veliki meri odvisno od tega, ali ima v svojem omrežju vsaj eno ali dve bližnji osebi, in ne toliko od velikosti omrežja. Pri ostalih medosebnih značilnostih, kot so samoopozarjanje, konformnost in samospoštovanje, ni značilnih razlik med odgovori deklet in fantov. Fantje imajo sicer v povprečju nekoliko višje samospoštovanje od deklet, vendar pa razlike med odgovori niso statistično značilno različne.

Tabela 4: Razlike med odgovori deklet in fantov za izbrane spremenljivke

odvisne spremenljivke	povprečje deklet	povprečje fantov	t statistika ⁹	značilnost
osamljenost	3,39	4,41	-2,33*	,021
samoopozarjanje	41,78	41,54	0,23	,816
konformnost	50,90	52,69	-1,03	,306
socialna izolacija	24,18	25,82	-2,79*	,006
samospoštovanje	54,59	56,21	-1,30	,193
razpoloženje dijakov	9,42	11,51	-0,92	,357
vhodna stopnja informacijske opore	78,48	64,73	2,13*	,034
izhodna stopnja informacijske opore	76,20	67,76	1,11	,270
vhodna stopnja neformalnega druženja	144,15	139,31	0,52	,604
izhodna stopnja neformalnega druženja	130,89	156,87	-1,99*	,048
vhodna stopnja emocionalne opore	81,74	66,46	2,70*	,008
izhodna stopnja emocionalne opore	76,50	73,40	0,42	,676
vhodna stopnja materialne opore	114,97	59,44	6,08*	,000
izhodna stopnja materialne opore	98,63	81,07	2,06*	,040
vhodna dostopnost materialne opore	60,64	42,98	5,75*	,000
izhodna dostopnost materialne opore	45,81	40,87	1,34	,182
vmesnost materialne opore	3,77	2,08	2,64*	,009

Razlika povprečij je značilna pri stopnji .05.

Razpoloženje fantov je v povprečju boljše od razpoloženja deklet, vendar pa razlike niso značilno različne. Pri vseh ostalih spremenljivkah imajo dekleta višje povprečne vrednosti od fantov, razen pri izhodnih stopnjah neformalnega druženja. Statistično značilne razlike med dekleti in fanti se pojavijo pri vhodnih stopnjah informacijske, emocionalne in materialne opore, izhodnih stopnjah neformalnega druženja in materialne opore ter vhodni dostopnosti in vmesnosti materialne opore. Ženska prijateljstva so bolj intimna in čustveno pogojena, moška pa se spletajo predvsem v okviru skupnih aktivnosti in druženja. Do statistično značilnih razlik med spoloma prihaja samo v primeru vhodnih stopenj emocionalne in informacijske opore in izhodnih stopenj neformalnega druženja. Pri izhodnih stopnjah emocionalne in informacijske

opore in vhodnih stopnjah neformalnega druženja pa ne prihaja do značilnih razlik. Torej dekleta pogosteje nudijo emocionalno oporo oziroma jih za pogovor o pomembnih stvareh izbere največ sošolcev. Ravno tako dekleta pogosteje pomagajo oziroma oskrbujejo sošolce s pomembnimi študijskimi informacijami v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti. Fantje pa povabijo na hipotetično rojstnodnevno zabavo povprečno več sošolcev. Velik del emocionalne opore nudijo dekleta. Dekleta se tudi ne obračajo na fante v primeru pogovora o pomembnih osebnih stvareh. Motiv po moči naj bi se pri fantih največkrat izražal kot nadvlada in nadzor, pri dekletih pa kot pripravljenost za pomoč. Motiv po moči je težnja po odločnem in organizacijskem pristopu ter prevzemanju vodstva v odnosih. V primeru vmesnosti materialne opore dekleta statistično značilno večkrat nadzorujejo pretok zapiskov kot fantje. Ravno tako so zapiski deklet dostopnejši od zapiskov, ki jih imajo fantje. Drugi del drži za vhodne stopnje materialne, informacijske in emocionalne opore. Dekleta pogosteje izposojajo zapiske, pomagajo in oskrbujejo sošolce s pomembnimi študijski informacijami v primeru dolgotrajne bolezenske odsotnosti in se s sošolci pogovarjajo o pomembnih stvareh. Kot vir druženja pa dekleta niso statistično značilno večkrat izbrana od fantov. Dekleta na splošno iščejo več pomoči samo za materialno oporo, kjer si dekleta statistično značilno pogosteje izposojajo zapiske. Pri emocionalni in informacijski opori imajo dekleta nekoliko višje vrednosti, vendar pa razlike med spoloma niso statistično značilno različne. V primeru neformalnega druženja fantje povabijo statistično značilno več sošolcev na rojstnodnevno zabavo od deklet. Pri ostalih razsežnostih socialne opore ni značilnih razlik med spoloma.

8. Sklep

Osnovno raziskovalno vprašanje, ki smo ga proučevali v tem tekstu, se je nanašalo povezanost medosebnih značilnosti dijakov z njihovim položajem v strukturi popolnih socialnih omrežij. Ugotovili smo, da za dijake, ki so najmanj osamljeni, socialno izolirani in konformni ter imajo najvišjo vrednost samospoštovanja in nadpovprečno vrednost samoopozarjanja, velja večja verjetnost, da ob problemu poiščejo pomoč in da jo nudijo ostalim. Pri štirih razsežnostih socialne opore smo našli statistično značilne razlike v medosebnih odnosih v primeru vhodnih in izhodnih stopenj emocionalne opore in neformalnega druženja ter izhodnih stopenj informacijske opore. To pomeni, da so dijaki, ki so najvišje ocenili značilnosti medosebnih odnosov, najpogosteje izbrani in hkrati izberejo največ sošolcev za pogovor o pomembnih stvareh ter so najpogosteje povabljeni in obenem povabijo največ sošolcev na rojstnodnevno zabavo. Ravno tako tudi prosijo največ sošolcev, da jih ob dolgotrajni bolezenski odsotnosti obveščajo o vseh pomembnih šolskih dogodkih. Zanje je značilno, da zasedejo najpomembnejše položaje v strukturi popolnih omrežij opore. Pripisujemo jim lahko določene lastnosti, ki se navadno razvijejo pri vodjih. Lahko jih celo poimenujemo neformalni vodje, saj so najbolj priljubljeni člani v omrežjih in imajo največji vpliv na druge. Prav uspešnost pri ustvarjanju in vzdrževanju relacij z drugimi pa lahko še dodatno povečuje njihovo kompetentnost pri vzdrževanju socialnih veščin in tako

povratno vpliva na njihovo nagnjenje k družabnosti in jo celo spodbuja. Obratno pa se pri ostalih, ki so bolj zadržani in manj družabni, zmanjšajo možnosti za vzpostavljanje in vzdrževanje potencialno opornih vezi z drugimi ljudmi, ki zato tudi nimajo toliko priložnosti za pridobivanje izkušenj v medsebojnih odnosih in za razvijanje svojih socialnih veščin. Pomanjkanje tovrstnih izkušenj in socialnih veščin pa spet povratno spodbuja njihovo zadržanost (Newcomb in Keefe, 1997). Dijaki, ki zasedajo najpomembnejše položaje v strukturi popolnega omrežja opore, so ocenili svoje razpoloženje statistično značilno višje od ostalih. Dobljen rezultat ne preseneča, saj so kakovostni medosebni odnosi pomemben dejavnik dobrega počutja ljudi. Obratno pa pomanjkanje intimnih odnosov ali celo prevladujoče negativne interakcije s pomembnimi drugimi močno vplivajo na človekovo zdravje in počutje.

Dekleta so pogosteje vir opore in hkrati pogosteje iščejo pomoč. Omenjene razlike med spoloma so verjetno posledica spolno različnih socializacij. Pri dekletih se dopušča šibkost in odvisnost od nekoga, hkrati pa se jih vzgaja v *odnosnost*, medtem ko so socializacijskem procesu fantov izpostavljene neodvisnost, moč, tekmovanje, dosežki in podobno. Dekleta so zato razvila več socialnih veščin za iskanje in nudenje opore. Razen v primeru neformalnega druženja, kjer imajo fantje statistično značilno višje vrednosti. Izkaže se, da so fantje hkrati bolj osamljeni in manj socialno izolirani od deklet. Fantje verjetno pogosteje iščejo bolj površne, instrumentalne osebne stike, ki so sami sebi namen in služijo prijetnemu preživljanju prostega časa. Vendar pa je dobro počutje posameznika v veliki meri odvisno od tega, ali imajo v svojih socialnih omrežjih vsaj eno ali dve bližnji osebi, in ne toliko od velikosti omrežij. V omrežjih fantov je prisotnih manj posameznikov, ki dajejo občutek pripadnosti, naklonjenosti, varnosti, vključenosti in prav ti občutki so temeljna značilnost emocionalne opore.

Opombe

1. Ta sklop trditev je sestavljen iz dveh delov, z enim merimo konformnost z drugim delom pa samoopozarjanje.
2. Percepirana opora se nanaša na nek splošen občutek o razpoložljivosti opore za anketiranca oziroma percepcijo na podlagi dobljene opore v preteklosti. Generatorji imen so zastavljeni bolj hipotetično ali splošno (npr. Koga od sošolk ali sošolcev bi prosil(a) za zvezke?) kot tudi v našem primeru.
3. Rezultati raziskave (v Lamovec, 1993: 209) so pokazali, da je povezava med socialno oporo in socialnimi veščinami zelo izrazita. Sodelujoči, ki so imeli malo socialne opore, so imeli po ocenah opazovalcev precej manj razvite medosebne spretnosti, takega mnenja pa so bili tudi sami. Primanjklaj ni bil toliko v poznavanju teh spretnosti, temveč v pomanjkanju zaupanja, ki jim je preprečevalo, da bi jih učinkovito uporabili v socialni situaciji.
4. Generator imen je anketno vprašanje, s katerim poiščemo člane osebnega omrežja, ki posamezniku dajejo določeno vrsto socialne opore.
5. Izmenjava materialne in instrumentalne socialne opore je bila izmerjena z izmenjavo šolskih zvezkov in zapiskov. Informacijska opora je bila ocenjena z izmenjavo informacij o pomembnih šolskih dogodkih v primeru dolgotrajne bolezni v mesecu maju. Izmenjava emocionalne opore je bila izmerjena z zelo znanim generatorjem imen, ki ga je zasnoval Burt (v Hlebec, 1999: 39, 195), in se uporablja v velikem številu raziskav. Ta generator imen identificira osebe, s katerimi

se posameznik pogovarja o pomembnih osebnih stvareh. Druženje je bilo izmerjeno s povabilom na hipotetično rojstnodnevno zabavo.

6. Podrobnejši opis eksperimentov je v Hlebec (1999).
7. Obstajajo še druge mere središčnosti enote, kot so informacijska mera središčnosti, mera središčnosti glede na vmesnost toka informacij, mera središčnosti glede na lastni vektor itn., vendar jih v tem tekstu ne bomo podrobneje obravnavali.
8. Razvrstitev medosebnih značilnosti dijakov se ne razlikuje, če jih razvrščamo za vsak razred posebej ali pa za vse skupaj, zato bomo v tem tekstu medosebne značilnosti dijakov razvrstili za vse razrede skupaj.
9. T statistika je razlika povprečij deljeno z standardno napako razlike povprečij.

Literatura

- Avsec, Andreja (2001): Povezanost maskulinosti in femininosti s komponentama samospoštovanja. *Anthropos* 1/3, 17 – 24.
- Bartholomew, Kim, Rebecca J. Cobb in Jennifer A. Poole (1997): Adult Attachment Patterns and Social Support Processes. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 359 - 378.
- Brown, Jonathon D. in Margaret A. Marshall (2002): Self-Esteem: It's Not What You Thing. Dostopno preko: <http://faculty.washington.edu/jdb/Self-Esteem%20Draft.pdf>, 1 – 36 (izpis dne: 10.4. 2002).
- Cohen, Sheldon in T.A. Wills (1985): Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 2, 310 – 357.
- Colby, Patricia M. in Robert A. Emmons (1997): Openness to Emotion as Predictor of Perceived, Requested, and Observer Reports of Social Support. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 445 - 472.
- Collins, Rebecca L. in Adam Di Paula (1997): Personality and Provision of Support: Emotions Felt and Signaled. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 429 – 443.
- Dean, D. (1991): Social Isolation. V: Robinson, John P., Phillip R. Shaver in Lawrence S. Wrightsman (ur.). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego: Academic Press, 349 – 351.
- Elliott, James R. (1999): Social isolation and labor market insulation: network and neighborhood effects on less-educated urban workers. *The Sociological Quarterly*, Volume 40, Number 2, 199-216.
- Ferligoj, Anuška in Samo Kropivnik (1998): Multivariatna analiza, primeri. FDV, Ljubljana.
- Ferligoj, Anuška (1995): Osnove statistike na prosojnicah. Ljubljana, 139 - 149.
- Ferligoj, Anuška (1989): Razvrščanje v skupine. *Metodološki zvezki* št. 4, Ljubljana.
- Freeman, Linton C. (1979): Centrality in social networks: concepucal clarification. *Social networks*, 1, 215 – 239.
- Helmreich R., J. Stapp in C. Ervin (1991): Texas Social Behavior Inventory. V: Robinson, John P., Phillip R. Shaver in Lawrence S. Wrightsman (ur.). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego: Academic Press, 131 – 134.

- Hlebec, Valentina (1999): Evaluation of survey measurement: instruments for measuring social networks. Ljubljana: FDV (doktorsko delo).
- Hlebec, Valentina (2001): Meta-analiza zanesljivosti anketnega merjenja socialne opore v populnih omrežjih. *Teorija in praksa*, 38 (1), 63 - 76.
- Iglič, Hajdeja (1989): Socialne mikrostrukture - sorodsvena in tradicionalna orientacija v iskanju socialne opore: priloga k poročilu o izvajanju programskega sklopa. Ljubljana RSS, 2 - 20.
- Knoke, David in Donald S. Burt (1983): Prominence. V: Ronald S. Burt in Michael J. Minor (ur.). *Applied network analysis*, 195 - 222. Beverly Hills: Sage Publications.
- Kogovšek, Tina (2001): Ocenjevanje zanesljivosti in veljavnosti merjenja značilnosti egocentričnih socialnih omrežij. Ljubljana: FDV (doktorsko delo).
- Kropivnik, Samo (2002): Vrednotni habitusi kot empirična tipologija. *Družboslovne razprave XVIII*, 39: 109 - 128.
- Lamovec, Tanja (1988): Priročnik za psihologijo motivacije in emocij. Filozofska fakulteta, oddelek za psihologijo, Ljubljana.
- Lamovec, Tanja (1993): Motivacija druženja; koncepti, izvori in dejavniki. *Anthropos* 5-6, 200 - 213.
- Lennox, Richard D. in Raymond N. Wolfe (1993): Revised Self-Monitoring Scale. V: Bearden, William O., Richard G. Netemeyer in Mary F. Mobley. (ur.). *Handbook of Marketing Scales*. London: Sage, 48 - 49.
- Moreno, Jakob Levy in Moreno, Zerka Teoman (2000): Skupine, njihova dinamika in psihodrama. Inštitut Antona Trstenjaka, Ljubljana.
- Moscovici, Serge (1976): *Social Influence and Social Change*. London, New York: European Association of Experimental Social Psychology: Academic Press.
- Nadler, Arie (1997): Personality and Help Seeking: Autonomous versus Dependent Seeking of Help. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 379 - 407.
- Newcomb, Michael D. in Keunho Keefe (1997): Social Support, Self-Esteem, Social Conformity, and Gregariousness: Development Patterns across 12 Years. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 303 - 333.
- Norušis, Marija J. (2000): *SPSS 10.0 Guide to Data Analysis*. Prentice-Hall, Inc., New Jersey.
- Pasch, Lauri A., Thomas N. Bradbury in Kieran T. Sullivan (1997): Social Support in Marriage: An Analysis of Intraindividual and Interpersonal Components. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 229 - 256.
- Pierce, Gregory R., Brian Lakey, Irwin G. Sarason, Barbara R. Sarason in Helene J. Joseph (1997): Personality and Social Support Processes: A Conceptual Overview. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 3 - 18.
- Procidano, Mary E. in Walanda Walker Smith (1997): Assessing Perceived Social Support: The Importance of Context. V: Pierce, Gregory R, Brian Lakey, Irwin G. Sarason in Barbara R. Sarason (ur.). *Sourcebook of Social Support and Personality*. Plenum Press, New York and London, 93 - 106.
- Schmidt, N. in V. Sermat (1991): Differential Loneliness Scale. V: Robinson, John P., Phillip R. Shaver in Lawrence S. Wrightsman (ur.). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego: Academic Press, 267 - 271.

- Tafarodi, Romin W. In William B. Swann, Jr. (1995): Self-Linking and Self-Competence as Dimensions of Global Self-Esteem: Initial Validation of a Measure. *Journal of Personality Assessment*, 65, 2, 322 – 342. Dostopno preko: <http://psych.utoronto.ca/~tafarodi/Papers/JPA95.pdf> (izpis dne: 10.7.2002).
- Tafarodi, Romin W. In William B. Swann, Jr. (2001): Two-Dimensional Self-Esteem: Theory and Measurement. *Personality and Individual Differences*, 31, 653 – 673. Dostopno preko: <http://psych.utoronto.ca/~tafarodi/Papers/PID01.pdf> (izpis dne: 10.7.2002).
- Thoits, Peggy A. (1985): Social support and psychological well-being: Theoretical possibilities. V: Sarason, Irwin G. and Barbara R. Sarason (ur.). *Social Support: Theory, Research and Applications*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 51 – 72.
- Toš, Niko in Mitja Hafner-Fink (1998): Metode družboslovnega raziskovanja. FDV Ljubljana, 203 – 210.
- Ule, Mirjana (1993): Psihologija vsakdanjega življenja. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Ule, Mirjana (1997): Temelji socialne psihologije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Wasserman, Stanley in Faust, Katherine (1998): *Social network analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Vaux, Alan. (1988): *Social Support: Theory, Research, and Intervention*. Praeger Publishers, New York.
- Zemljič, Barbara in Hlebec, Valentina (2001): Zanesljivost mer središčnosti in pomembnosti v socialnih omrežjih. *Družboslovne razprave XVII*, 37-38: 191 – 21.

Naslov avtoric:

Tanja Rogelj, univ. dipl. sociologinja
Center za promocijo znanja d.o.o.
Parmova 41, 1000 Ljubljana
Telefon: 01 4363 372
Email: tanja.rogelj@guest.arnes.si

dr. Mirjana Ule, red. prof.
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva pl.5, 1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon: 01/5805 315
Email: mirjana.ule@guest.arnes.si

dr. Valentina Hlebec, doc.
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva pl.5, 1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon: 01/5805 284
Email: valentina.hlebec@guest.arnes.si

Rokopis prejet novembra 2003, dokončna verzija za objavo pa februarja 2004.

*Članek je po mnenju uredništva uvrščen v kategorijo
izvirni znanstveni članek s kvantitativno argumentacijo.*